

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.10.25-42>

УДК: 321.2

© Наталія Ротар¹

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕРІВ ТЕОРІЇ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

В статті здійснене дослідження напрямів та особливостей трансформації маркерів теорії деліберативної демократії в сучасній політичній науці. Встановлено, що особливістю даної моделі демократії є можливість її визначення як процесу та форми політики, спрямованих на трансформацію переваг суб'єктів політики за допомогою організації раціональної дискусії та досягнення консенсусу щодо проблем, які визначають предметне поле політичних рішень. Обґрунтовано, що вихідна модель теорії деліберативної демократії Дж. Бессетта, побудована з опертям на поняття інституціоналізованого порядку, норм громадської думки та консенсусу, які є джерелом організації процесу деліберації в умовах демократичного політичного процесу. Як один з ефективних способів ухвалення політичних рішень, деліберативна демократія в концепті Дж. Бессетта, функціонально опирається на дискусію та дискурс, що формують простір конкуренції думок та переконань та громадську думку в статусі ресурсного забезпечення провадження політичного курсу. В моделі деліберативної демократії Дж. Бессетта статус суб'єкта дискусії та дискурсу закріплені за політиками та експертами, й не передбачає набуття такого статусу всіма громадянами.

Доведено, що сучасні версії теорії деліберативної демократії, побудовані навколо ідеї деліберації, яка відбувається за участі політичних інститутів, інститутів громадянському суспільства та громадян, особливу увагу приділяють таким маркерам як процедури, форми та результати деліберації. Означаючи дискусію, діалог та дискурс як

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: E-mail: n.rotar@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-6430-3460>

форми деліберачії, деліберативна демократія моделюється як форум, на якому міркування, ідеї, думки, преференції трансформуються в процесі публічного обговорення та наближаються до раціонального. Відповідно до ідеальної моделі деліберативної демократії політична дискусія (дискурс, діалог) має бути зорієнтована на вироблення виправданої раціональної згоди щодо суспільних норм. Тільки результат обговорення у формі консенсусу, досягнутий в реальному актуальному політичному дискурсі робить суспільну норму виправдану, обґрунтовану та вірною. Досягнення консенсусу в деліберативній моделі демократії постає як стратегічне вміння, що ґрунтується на інтелектуально-психологічних техніках і технологіях, допустимість яких є похідною від процедур публічного політичного процесу та чеснот суб'єктів політики. Однією з таких технік є техніка слухання.

26 — Обґрунтовано, що важливим напрямом трансформації маркерів деліберативної демократії стали дискусії щодо взаємозв'язку між деліберачією та легітимністю, що відображений в процедурних принципах демократії (взаємодії та публічності; підзвітності; колективного розуму). Демократичні практики опертя на деліберативну модель легітимності повинні враховувати вразливість політичної поведінки (участі, діяльності) до квазіделіберативних форм організації обговорення та умовну можливість досяжності консенсусу щодо загального блага. Його пошук, а не досягнення є тим ресурсом демократії, що підтримує інтерес та забезпечує інклюзію до суспільних проблем, які можна вирішити засобами політики.

Ключові слова: теорія демократії, деліберативна демократія, деліберачія, суб'єкти деліберачії, форми деліберачії, консенсус.

Transformation of Markers of the Deliberative Democracy Theory in Modern Political Science

The article studies the features of the transformation of markers of the theory of deliberative democracy in modern political science. It has been established that a feature of this model of democracy is the possibility of its definition as a process and form of politics aimed at transforming the individual interests of political subjects by organizing a rational discussion and reaching consensus on the problems that determine the subject field of political decisions. It is substantiated that the initial model of the theory of deliberative democracy by J. Bessett is based on the concept of institutionalized order,

norms of public opinion and consensus, which are the source of the organization of the process of deliberation in a democratic political process. As one of the effective ways of making political decisions, deliberative democracy in the concept of J. Bessette functionally relies on discussion and discourse that form a space for competition of opinions and beliefs and public opinion in the status of resource support for the political course. In J. Bessette's model of deliberative democracy, the status of the subject of discussion and discourse is assigned to politicians and experts and did not provide for the acquisition of such a status by all citizens.

It has been proved that modern versions of the theory of deliberative democracy, built around the idea of deliberation occurring with the participation of political institutions, civil society institutions and citizens, pay special attention to such markers as procedures, forms and results of deliberation. Meaning discussion, dialogue and discourse as forms of deliberation, deliberative democracy is modelled as a forum in which reasoning, ideas, opinions, preferences are transformed in the process of public discussion and approach rationality. According to the ideal model of deliberative democracy, political discussion (discourse, dialogue) should be oriented towards the development of a justified rational agreement on social norms. Only the result of a discussion in the form of consensus, reached in real actual political discourse, makes the social norm justified, substantiated and true. Achieving consensus in the deliberative model of democracy acts as a strategic skill based on intellectual and psychological techniques and technologies, the admissibility of which is derived from the procedures of the public political process and the virtues of political subjects. One such technique is the listening technique.

It is substantiated that discussions about the relationship between deliberation and legitimacy, which is reflected in the procedural principles of democracy (interaction and publicity; accountability; collective mind), have become an important direction in the transformation of markers of deliberative democracy. Democratic practices of relying on a deliberative model of legitimacy should take into account the vulnerability of political behaviour (participation, activity) to quasi-deliberative forms of organizing discussion and the conditional possibility of attaining consensus on the common good. Its search, not its achievement, is a resource of democracy that maintains interest and ensures inclusion in public problems that can be solved by means of politics.

Keywords: theory of democracy, deliberative democracy, deliberation, subjects of deliberation, forms of deliberation, consensus.

Актуальність теми дослідження. Розгортання системи консультативно-дорадчих інструментів вироблення та реалізації політики в Україні актуалізувало науковий інтерес до теоретичного концепту деліберативної демократії, смисловим ядром якої є не тільки доречність, але й необхідність ухвалення політичних рішень, спираючись не тільки на процедури голосування та пропорційного представництва, а на відкритий та аргументований діалог між рівноправними суб'єктами політики. В сучасній політичній науці сформувалося консенсусне розуміння сутності теорії деліберативної демократії як такої, що фокусує увагу дослідників на вивченні ролі громадських дискусій та інших форм обговорення, що відбуваються між зацікавленими суб'єктами політики під час прийняття політичних рішень в умовах інформаційної відкритості інститутів влади. Водночас, деліберативна демократія досить часто, особливо в українському політологічному дискурсі, означається як дорадча, що суттєво звужує простір практичного застосування даної теорії. Англо-американський політологічний дискурс у визначенні характеристик деліберативної демократії етимологічно опирається на латинське *deliberare* та означає розмірковування, дискусія, обговорення. Відтак, сутність деліберативної демократії полягає не у дорадчих функціях окремих суб'єктів політики, а в організації результативності деліберативного процесу вироблення та реалізації політики.

28

Аналіз результатів наукових досліджень. Всі сучасні дослідження теоретичних аспектів деліберативної демократії та політичних практик використання її основних інструментів ґрунтуються на науковому доробку Дж. Дьюї (Dewey, 1954), Й. Коена (Cohen, 1989), Дж. Бессетта (Bessette, 1980; Bessette, 1994), К.-П. Ріппа (Rippe, 2001), Ю. Габермаса (Habermas, 1984; Habermas, 1996; Habermas, 1998; Habermas, 2001), які спрямували еволюцію розуміння суті демократії не як політичного домінування більшості, а як неперервний процес вироблення та реалізації політики шляхом обговорення, дискусії та дискурсу її мети, завдань та результатів.

Здійснений в сучасній політичній науці концептуальний (Miller, 1992; Miller, Dryzek, List, 2003; Ercan 2019) та нормативний аналіз деліберативної демократії (Coleman, Przybylska, Sintomer, 2015; Carolyn, 2009; Hendriks, 2009; Hendriks, 2016; Owen, Smith, 2015), визначена логіка практичного застосування її основних ідей (Nabatchi, Gastil, Weiksner, Leighninger, 2012; Sass, Dryzek, 2004), емпіричне досліджен-

ня (Parkinson, Mansbridge, 2012; Niemeyer, 2011; Bächtiger, Parkinson, 2019), обговорення перспектив (Goodin, Niemeyer, 2003; Hooghe, 1999; Goodin, 2018; Scudder, 2021) та критика (Sanders, 1997; Mouffe Ch., 2000; Hardin, 1999) дозволяють констатувати неоднозначність та дискусійність окремих положень теорії деліберативної демократії, що актуалізують необхідність вивчення її основних характеристик.

Метою даної статті є дослідження напрямів та особливостей трансформації маркерів теорії деліберативної демократії в сучасній політичній науці. Для досягнення мети необхідно вирішити низку дослідницьких **завдань**: (1) проаналізувати вихідну модель теорії деліберативної демократії Дж. Бессетта; (2) визначити концептуалізовані форми та результати демократичної деліберації; (3) охарактеризувати взаємозв'язок деліберації та легітимності в демократичному політичному процесі.

Методологія та методи дослідження. В сучасній науці сформувався три методологічних напрямки аналізу чинників та передумов виникнення нового теоретичного знання: (1) інтерналізм, представники якого вважають, що розвиток і функціонування наукових ідей детермінується й управляється внутрішньо притаманними науці закономірностями; (2) екстерналізм, що виходить з означення підстава розвитку науки зовнішніх чинників; (3) діалектичний (системний) напрям заснований на розумінні розвитку і функціонування наукових ідей як таких, що визначаються і внутрішніми, і зовнішніми чинниками, закономірностями і факторами, та є складним, діалектично суперечливим процесом (Johansson, 2016). Проте жоден з наведених методологічних напрямів не заперечує, що наукова теорія є найбільш організованою формою наукового знання, яка надає цілісне уявлення про закономірності та сутнісні зв'язки у певній сфері, у нашому випадку – політичній, вона є стрункою логічною системою, що виступає як сукупність наукових законів, категорій, принципів і концепцій.

Наукова теорія відрізняється від інших форм наукового пізнання «потенційною можливістю переходити від одного визначення до іншого, уникаючи безпосереднього звернення до чуттєвого досвіду. У цьому – найважливіше джерело пізнавальної сили теорії» (Lefor, 1989:62). Розвиток будь-якої науки, і політичної зокрема, опирається на стійке концептуальне ядро теорії, тоді як її периферія залишається досить мінливою та більшою мірою залежною від спостережень

дослідника. І. Лакатос називає периферію наукової теорії «захисним поясом» науки, який слабкі логічні залежності перетворює на «дослідницьку програму» – багаторівневу форму організації знання (Lakatos 1970).

Досліджуючи трансформацію маркерів теорії деліберативної демократії в процесі її концептуальної еволюції, ми виходили з методологічно обґрунтованих можливостей їх порівняння з маркерами теорії агрегативної демократії, відповідно до якої демократія є механічною агрегацією голосів (індивідуальних преференцій) у політичні рішення (групові преференції). Насамперед, ми керувалися тим, що, по-перше, в основі концепції агрегативної демократії лежить ідея Т. Джефферсона про те, що об'єднуючи людей, демократія передбачає об'єднання їх волі, виражене у більшості, сформованої шляхом голосування (Jefferson, 2013, р. 15), тоді як основою теорії деліберативної демократії є ідея суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, який розумів голосування тільки як спосіб визначення голосу людей. По-друге, концептуальним ядром теорії деліберативної демократії є ідея плюралізму І. Берліна як реальності, що формується в умовах і в наслідок циркуляції конфліктуючих цінностей, думок, позицій та концепцій блага (Berlin 2000:234–235). Власне, цей плюралізм, що підживлюється ліберальним середовищем і є ґрунтом формування деліберативної демократії – «вільним та необмеженим обговоренням усіх питань, які становлять суспільний інтерес» (Lovbrand, Pielke, Beck, 2011:475).

Виклад результатів дослідження. Поняття деліберативна демократія вперше було використано американським науковцем Джозефом Бессеттом у 1980 р. для означення особливостей функціонування політичної системи США. В своєму дослідженні «Деліберативна демократія: основні засади республіканського уряду» (Bessette, 1980:107), дослідник здійснив постановку проблеми деліберативної демократії в політичному процесі та визначив концептуальний каркас деліберативної демократії. Згодом, працюючи на посаді державного службовця у федеральному уряді США, Дж. Бессетт отримав можливість здійснити емпіричну перевірку концепту деліберативної демократії та розгорнути його смисли в опублікованій у 1994 р. праці «Тихий голос розуму: деліберативна демократія та американський національний уряд» (Bessette, 1994).

Науковець визначає деліберативну демократію «як набір конкретних інституційних приписів та теорію народного правління»

(Bessette, 1994:21), що своєю появою зобов'язана динаміці політичного процесу в США після проголошення незалежності в 1776 р. Пов'язуючи генерування деліберативної демократії з політичним простором США, Дж. Бессетт наголошує на тому, що вона є не тільки продуктом логіки політичного процесу, але й чинником, що підтримує певний інституціональний порядок.

В означенні сутності деліберативної демократії, Дж. Бессетт опирається на поняття громадська думка, в якій вирізняє два зрізи: перший зріз відображає миттєвий, спонтанний та несвідомий характер її формування; другий – свідомий та усвідомлений, сформований упродовж тривалого часу на основі ретельного аналізу інформації та порівняння аргументів. Саме другий зріз, на думку дослідника, може бути придатним для використання в процесі вироблення та реалізації державної політики (Bessette, 1994:55), адже він запускає процес деліберації (обговорення), що означається Дж. Бессеттом як «міркування щодо сутності державної політики», коли зацікавлені суб'єкти аналізують об'єктивну й верифіковану інформацію та аргументи одне одного, а потім прагнуть визначити те, що складає належну державну політику і переконати в цьому одне одного.

Метою процесу деліберації за Дж. Бессеттом є отримання суспільного блага на рівні будь-якого масштабу політики: транснаціонального, національного, регіонального, локального, що наділяє процес деліберації інтегративним потенціалом, здатним узгодити інтереси, що генеруються на кожному з рівнів політики. Процес деліберації передбачає цілу низку дій, часто означених як вирішення проблеми: дослідження та виявлення соціальних, економічних, державних проблем; оцінка поточних політичних тенденцій чи програм; розгляд конкуруючих пропозицій; формулювання законодавчих чи адміністративних засобів захисту демократії. Результативність процесу деліберації залежить від того, наскільки відкрито сприймають факти, аргументи та пропозиції суб'єкти даного процесу, демонструючи готовність навчатися у інших. Це застереження дозволило Дж. Бессетту визначити основні елементи деліберації в умовах демократичного політичного процесу, до яких дослідник відносить: інформування (поінформованість), аргументування та переконання. І якщо інформування (поінформованість) для сучасних демократій є функціональною нормою, то аргументування як основа процесу ухвалення рішень та стратегії переконання означаються науковцем як харак-

теристика американської демократії (Besette, Pitney, 2010:238–282). Стратегії переконання можуть опиратися на технології логроллінга (торгівля голосами), компромісу та цінового торгу (визначення та застосування неполітичного покарання або винагороди з метою зміни дій законодавця).

Складність деліберації в умовах демократичного політичного процесу спричиняє варіативність її форм та не завжди завершуватися консенсусом. Але, на думку Дж. Бесетта, чи то йдеться про технологічно скоординований процес співпраці односторонців, чи то про деліберацію потенційно конфліктогенного питання, відкрити публічну дискусію або приватний обмін думками, процес деліберації завжди має результат: досягнення консенсусу чи артикуляція розбіжностей політичних позицій.

Отже, деліберативна демократія в концепті Дж. Бесетта постає як один з ефективних способів ухвалення політичних рішень, адже дискусія та дискурс як простір конкуренції думок та переконань, функціонуючий засобами відкритого інформування на рівні інститутів влади, формує громадську думку в статусі ресурсного забезпечення провадження політичного курсу. Зауважимо, що в моделі деліберативної демократії Дж. Бесетта статус суб'єкта дискусії та дискурсу закріплений за політиками (насамперед, законодавцями) та експертами, й не передбачає набуття такого статусу всіма громадянами.

Концептуальна рамка теорії деліберативної демократії, сформована Дж. Бесеттом визначила достатньо чітку сукупність її маркерів, які зазнали деталізації в численних наукових дослідженнях. Зважаючи на те, що сучасні версії теорії деліберативної демократії побудовані навколо ідеї деліберації, яка відбувається за участі політичних інститутів, інститутів громадянському суспільства та громадян й спрямована на досягнення загального блага, принципового значення набувають процедури, форми та результати деліберації. Власне, саме ці характеристики деліберативної демократії формують коло її маркерів як в теоретичній, так і практичній площині.

Центром теорії деліберативної демократії є ідея обґрунтування норм суспільного життя, що здійснюється засобами обговорення (деліберації) на рівні політичної системи. Для обґрунтування норм необхідна організація справжньої публічної дискусії щодо політичного рішення, яка здійснюється відповідно до легітимної комунікативної моделі: тільки за таких умов зміст деліберації «можна вважати

раціонально мотивованим» (Mouffe Ch., 2000:148). Ю. Габермас, апелюючи до ідеї Ю. Фройбеля про те, що в соціальній державі щастя, свобода та гідність кожної особи визнаються як спільна мета, а досконалість закону і влада походять та опираються на взаємне розуміння та згоду всіх членів суспільства, зазначає, що ті норми, які не виробляються через обговорення, в сучасних демократіях не можуть бути обов'язковими для всіх. Тоді ж, коли такі норми встановлюються, то це однозначно є «поневоленням та підпорядкуванням волі» (Habermas J., 1997:46).

Означаючи дискусію, діалог та дискурс як форми деліберативної демократії, деліберативна демократія моделюється як форум, на якому міркування, ідеї, думки, преференції трансформуються в процесі публічного обговорення та наближаються до раціонального. Й. Елстер з цього приводу зазначає, що в процесі дискусії (дискурсу), сперечаючись та шукаючи відповіді на аргументи інших учасників обговорення, «ми звільняємося від упереджених чи необґрунтованих думок, та приходимо до суджень, які можуть стати основою публічної згоди» (Elster, 1997:26). Однак, суб'єкти деліберативної демократії можуть дійти до таких розбіжностей в позиціях, щодо яких не можна досягти домовленостей, але й не можна знехтувати ними. Це пов'язано з тим, що метою дискусії, на відміну від переговорів, є істина, уявлення про яку достатньо суб'єктивно. Відтак, спроби віднайти найкраще обґрунтування можуть стимулювати суб'єкта обговорення до неперервного висунення аргументів та, таким чином, блокувати консенсус. Відтак, продуктивним є встановлення рамок деліберативної демократії, якими визначаються, насамперед, точки дотику між суб'єктами обговорення.

Відповідно до ідеальної моделі деліберативної демократії політична дискусія (дискурс, діалог) має бути зорієнтована на вироблення виправданої раціональної згоди щодо суспільних норм. Організація публічного дискурсу стимулює досягнення згоди, однак проблема полягає в тому, наскільки раціональною та виправданою вона є, тобто постає питання про результат деліберативної демократії та вихід із неї.

Ч. Місак зазначає, що коректний вихід з деліберативної демократії, якщо внаслідок обговорення, що тривало доти, доки це можливо, з преференцією погодилися всі (або визначена кількість) суб'єктів даного процесу (Misak, 2000: 60). Гіпотетично, виправдання та обґрунтування результату деліберативної демократії не залежить від актуальної деліберативної демократії: преференція Х вірна (виправдана та обґрунтована) тоді, якщо з

преференцією X можна погодитися. Проте, Ю. Габермас стверджує, що виправдання преференції ніколи не відбувається за гіпотетичних умов, а завжди є результатом актуального політичного дискурсу, що відбувається в умовах конкретної політичної системи та за участі конкретного кола суб'єктів політики (Habermas, 1996:69–71). Саме тому, тільки результат обговорення, досягнутий в реальному актуальному політичному дискурсі робить суспільну норму виправданою, обґрунтованою та вірною: «виправданість не може бути досягнута шляхом простого вгадування результату обговорення; тільки якщо ми справді виконали всі вимоги, здійснили дискусію, яка привела до раціонального консенсусу, ми можемо вважати, що наші норми виправдані», – наголошує Т. Крістіано (Christiano, 2011:262). Зважаючи на те, що суб'єкти деліберації дотримуються різних критеріїв про те, що є публічно виправданим, вони будуть перебувати в опозиції один до одного, насамперед щодо того, що таке раціональність. Відтак, на нашу думку, деліберативна модель демократії, що ґрунтується на ідеях раціональності та публічного виправдання, має шанси перетворитися на нескінченну суперечку між суб'єктами деліберації про те, що виправдано, обґрунтовано, є вірним та може бути покладено в основу політичного рішення. Саме небезпека деліберації без результату актуалізує питання про те, як сучасні плюралістичні спільноти досягають згоди щодо норм, за якими вони живуть.

Ю. Габермас, з цього приводу зауважує, що згода ніколи не буде повною за характером, оскільки обговорення завжди завершується голосуванням, яке вказує на те, що вона імовірно не була досягнута, відтак існує необхідність звернення до правила більшості. Це правило та результат його використання, на думку науковця, за своєю функцією відповідає не істині, а процесу її пошуку, тому є тільки одним з інструментів процесу прийняття політичних рішень та проміжним результатом дискурсивного формування суспільної згоди. Ю. Габермас визнає, що «помилкові результати окремих дискусій можуть бути досягнуті під інституційним тиском» (Habermas, 1996:179), але їх предмет не полишає дискурсивний простір політики.

Метою продовження деліберації є досягнення згоди у формі консенсусу, який за висловом Б. Акермана та Дж. Фішкіна є «вищим категоричним імперативом» (Ackerman, Fishkin, 2004:15). В процесі деліберації відбувається обмін повідомленнями, через які розкриваються диспозиції суб'єктів політики, а на основі бажання підтримувати й

розгортати діалог формується здатність до рефлексії, обговорення й оцінювання переваг/недоліків тих тверджень, що відрізняються на рівні суб'єктів деліберації. Розуміння консенсусу як результату деліберації передбачає, що суб'єкти даного процесу, по-перше, мають певне уявлення один про одного та (само)позиціонуються як рівні у здатності ініціювати та розвивати обговорення; по-друге, дотримуються ідеалів «пізнавальної доброчесності» (Ackerman, Fishkin, 2004:17), відповідно до яких установка на істинність та обґрунтованість суджень поєднується з розумінням наслідків політичних дій, основою яких стали публічно виголошені судження. Ю. Габермас звертає нашу увагу на те, що консенсус як результат деліберації передбачає, що «пізнавально доброчесний» суб'єкт, розуміючи високу достовірність свого судження, утримується від його артикуляції, якщо це спричинить утиск інтересів інших суб'єктів деліберації (Habermas, 2001a:777). Відтак, досягнення консенсусу в деліберативній моделі демократії постає як стратегічне вміння, що ґрунтується на інтелектуально-психологічних техніках і технологіях, допустимість яких є похідною від процедур публічного політичного процесу та чеснот суб'єктів політики.

Однією з таких технік, яка недостатньо описана в теоріях демократії, є техніка слухання, що пов'язано, на думку Л. Бака з європейською моделлю культури, яка орієнтує швидше на те, щоб говорити, ніж слухати (Back, 2007:7). Розгортаючи цю ідею, Е. Добсон наголошує, що «принципово важливі для деліберації моменти, коли потенційні учасники обговорення чують один одного... мали б глибоко аналізуватися. Але цього не сталося» (Dobson, 2010:762). Відтак, постає питання, яке місце займає техніка слухання в демократичній практиці, адже переважна орієнтація на можливість висловитися в процесі деліберації викривлює розуміння демократії як процесу, що має створити умови виключно для публічного висловлювання позицій суб'єктів політики.

Модель деліберативної демократії, яка ґрунтується на технології обговорення та передбачає, що в процесі прийняття політичних рішень всі члени спільноти мають рівні права на висловлювання, а їх думки є рівнозначними, припускає, що кожна позиція буде вислухана та почута (Goodin, 2006: 844). Відтак, слухання як діяльність в умовах деліберації, її передумови та труднощі є принципово важливим аспектом функціонування деліберативної демократії, оскільки

ки воно дозволяє з'ясувати, як саме повинен звучати голос суб'єкта політики, щоб бути почутим (MacIntyre, 1999:150). На нашу думку, тут варто звернути увагу на два зрізи цієї проблеми. По-перше, сучасний демократичний політичний процес, навіть у форматі деліберативного, ґрунтується на ідеї пріоритетності тих суб'єктів політики, які говорять (артикулюють), перед слухачами, що пов'язано з наданням більшого значення словам в дискусії, ніж їх сприйняттю. Відтак, слухання означається як пасивна позиція в демократичній деліберативній процесі. По-друге, для того, щоб подолати патерналістські характеристики взаємодії, що виникають в системі той, що говорить – той, що слухає, потрібно відійти від позиціонування слухача виключно як залежного та вразливого суб'єкта, оскільки в процесі деліберативної дискусії такий стан є тимчасовим – слухач завжди має право голосу, відтак існує можливість набуття іншого статусу в обговоренні.

36

Для того, щоб сформувати динамічний паритет у системі той, що говорить – той, що слухає, теоретики деліберативної демократії пропонують дотримуватися певних принципів в організації демократичного політичного процесу, зокрема: (1) інформаційна відкритість інститутів влади щодо поточної публічної політики та реформ; (2) вноормування можливості публічного вираження позиції (ставлення, преференцій) всіма зацікавленими (інституціоналізованими та неінституціоналізованими) суб'єктами політики; (3) свідоме, добросовісне та послідовне використання аргументів у публічній полеміці; (4) неможливість виключення зацікавленого суб'єкта політики з процесу деліберативної дискусії; (5) формування, вноормування та поширення системи інструментів деліберативної дискусії в полі політики (Eriksen, Weigard, 2003:39).

Дотримання принципів деліберативності здатне посилити легітимність влади та її рішень (Lovbrand, Pielke, Beck, 2011:478), хоча Й. Ленахан вважає, що деліберативні процедури мають вторинну цінність для демократії, вони актуалізуються тоді, коли фіксується дефіцит легітимності, «коли суспільному порядку не вистачає формальної (за процедурою встановлення) та сутнісної (ідейної) легітимності, тоді виникає потреба у широкому (масовому) обговоренні окремих елементів цього порядку» (Lenaghan J., 1999:52). Тоді ж, коли відновлюється процедурна легітимність, зникає необхідність деліберативних процедур. Натомість, Р. Хардін наголошує, що припинення деліберативної дискусії не можна прив'язувати до будь-яких ідеальних (абстрактних) параметрів легітимності, оскільки воно завжди є експеримен-

тально-рефлексивним, тобто залежить від конкретної ситуації та тих суб'єктів політики, які залучені до деліберативного демократичного дискурсу (Hardin, 1999:107–109).

Результатом дискусій щодо взаємозв'язку між деліберацією та легітимністю став консенсус щодо процедурних принципів демократії, що вказують на підвищення якості легітимності засобами деліберації та формування моделі деліберативної легітимності. До таких принципів були віднесені принцип взаємодії та публічності, принцип підзвітності та принцип колективного розуму (Lovbrand, Pielke, Beck, 2011:480). На нашу думку, демократичні практики опертя на деліберативну модель легітимності повинні враховувати: по-перше, вразливість політичної поведінки (участі, діяльності) до квазіделіберативних форм, приміром, нав'язування політичного порядку денного, що згладжує відмінності в публічно означених позиціях суб'єктів деліберації шляхом вироблення формальних рекомендацій для органів влади; по-друге, буквальне дотримання принципу підзвітності здатне підриває легітимність деліберативних практик: легітимність результатів обговорення потенційно завжди може бути оскаржена ширшою спільнотою, ніж та, що брала участь в прийнятті рішення (Lovbrand, Pielke, Beck, 2011:483); по-третє, означаючи колективний розум в статусі «головного арбітра в обґрунтуванні політичних рішень» (Lovbrand, Pielke, Beck, 2011:485), варто пам'ятати, що не існує тільки одна вірна відповідь на артикульоване питання, відтак, єдине вірне та універсальне рішення, ані в технічному, ані в моральному аспектах. Тому консенсус щодо загального блага є не тільки недосяжним, але й небажаним, його пошук є ресурсом, що підтримує інтерес та забезпечує інклюзію до суспільних проблем, які можна вирішити засобами політики.

Висновки. Здійснене дослідження напрямів та особливостей трансформації маркерів теорії деліберативної демократії в сучасній політичній науці вказує на те, що особливістю даної моделі демократії є можливість її визначення як процесу та форми політики, спрямованих на трансформацію переваг суб'єктів політики за допомогою організації раціональної дискусії та досягнення консенсусу щодо проблем, які визначають предметне поле політичних рішень. На рівні теорії деліберативної демократії означається ідеальна модель, яка в політичній практиці, що відповідає формату та характеристикам конкретної політичної системи, матиме як переваги, так і недоліки.

Вихідна модель теорії деліберативної демократії Дж. Бессетта, побудована з опертям на поняття інституціоналізованого порядку, норм громадської думки та консенсусу, які є джерелом організації процесу деліберації в умовах демократичного політичного процесу. До основних елементів деліберації науковець відніс: інформування (поінформованість), аргументування та переконання. Постаючи як один з ефективних способів ухвалення політичних рішень, деліберативна демократія в концепті Д. Бессетта, функціонально опирається на дискусію та дискурс, що формують простір конкуренції думок та переконань та громадську думку в статусі ресурсного забезпечення провадження політичного курсу. В моделі деліберативної демократії Д. Бессетта статус суб'єкта дискусії та дискурсу закріплений за політиками та експертами, й не передбачав набуття такого статусу всіма громадянами.

38

Сучасні версії теорії деліберативної демократії, побудовані навколо ідеї деліберації, яка відбувається за участі політичних інститутів, інститутів громадянському суспільства та громадян, особливу увагу приділяють таким маркерам як процедури, форми та результати деліберації. Означаючи дискусію, діалог та дискурс як форми деліберації, деліберативна демократія моделюється як форум, на якому міркування, ідеї, думки, преференції трансформуються в процесі публічного обговорення та наближаються до раціонального. Відповідно до ідеальної моделі деліберативної демократії політична дискусія (дискурс, діалог) має бути зорієнтована на вироблення виправданої раціональної згоди щодо суспільних норм. Тільки результат обговорення у формі консенсусу, досягнутий в реальному актуальному політичному дискурсі робить суспільну норму виправданою, обґрунтованою та вірною. Досягнення консенсусу в деліберативній моделі демократії постає як стратегічне вміння, що ґрунтується на інтелектуально-психологічних техніках і технологіях, допустимість яких є похідною від процедур публічного політичного процесу та чеснот суб'єктів політики. Однією з таких технік є техніка слухання.

Важливим напрямом трансформації маркерів деліберативної демократії стали дискусій щодо взаємозв'язку між деліберацією та легітимністю, що відображений в процедурних принципах демократії (взаємодії та публічності; підзвітності; колективного розуму). Демократичні практики опертя на деліберативну модель легітимності повинні враховувати вразливість політичної поведінки (участі, ді-

яльності) до квазіделіберативних форм організації обговорення та умовну можливість досяжності консенсусу щодо загального блага. Його пошук, а не досягнення є тим ресурсом демократії, що підтримує інтерес та забезпечує інклюзію до суспільних проблем, які можна вирішити засобами політики.

References:

1. Ackerman, B., Fishkin J. 2004. *Deliberation Day*. New Haven; London.
2. Bächtiger, A, Parkinson, J. 2019. *Mapping and Measuring Deliberation: Towards a New Deliberative Quality*. Oxford: Oxford University Press.
3. Back, L. 2007. *The Art of Listening*. Oxford; N. Y.: Berg Publishers.
4. Berlin, I. 2000. "Two Concepts of Liberty" in Berlin, I. *The Proper Study of Mankind*. N.Y.: Farrar, Straus and Giroux: 234–235.
5. Bessette, J. 1980. "Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government" in *How democratic is the Constitution?* Washington, D.C.: AEI Press: 102–116.
6. Bessette, J.M. 1994. *The Mild Voice of Reason: Deliberative Democracy and American National Government*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
7. Bessette, J. M., Pitney J. J. 2010. *American Government and Politics: Deliberation, Democracy, and Citizenship*. Boston, MA: Wadsworth.
8. Christiano, T. 2011. "The Significance of Public Deliberation. *Deliberative Democracy*". *Essays on Reason and Politics*, 3:243–277.
9. Cohen, J. 1989. "Deliberation and Democratic Legitimacy". Hablin, A., Pettit, B. (eds). *The good polity*. N.Y.: Blackwell: 67–92.
10. Coleman, S. A., Przybylska A., Sintomer Y. (eds.). 2015. *Deliberation and Democracy: Innovative Processes and Institutions*. New York: Peter Lang.
11. Dewey, J. 1954. *The Public and its Problems*. Chicago: Swallow Press.
12. Dobson, A. 2010. *Democracy and Nature: Speaking and Listening // Political Studies*. Vol. 58. Iss. 4. P. 762.
13. Elster, J. 1997. "The Market and the Forum" in *Deliberative democracy: essays on reason and politics*. Cambridge: MIT Press.
14. Ercan, S. A. 2019. "Deliberative Democracy: Taking Stock and Looking Ahead [Interview]". *Democratic Theory*. 6 (1): 97–110.

15. Eriksen, E.O., Weigard, J. 2003. *Understanding Habermas. Communicative Action and Deliberative Democracy*. London.

16. Goodin, R. 2006. "Enfranchising the Earth, and its Alternatives". *Political Studies*. 44(5):835-849.

17. Goodin, R. E. 2018. "If Deliberation is Everything, Maybe it's Nothing" in Bächtiger, A., Dryzek, J. S, Mansbridge, J. (eds.) *The Oxford Handbook of Deliberative Democracy*. Oxford: Oxford University Press: 882–899.

18. Goodin, R. E., Niemeyer S. J. 2003. "When Does Deliberation Begin? Internal Reflection versus Public Discussion in Deliberative Democracy". *Political Studies*. 51(4): 627–649.

19. Habermas, J. 1984. *The Theory of Communicative Action*. Vol. I. Boston: Beacon Press.

20. Habermas, J. 1996. *Between Facts and Norms*. Cambridge: MIT Press.

40 — 21. Habermas, J. 1998. *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

22. Habermas, J. 2001. "Why Europe Needs a Constitution". *New Left Rev.* 11:5–26.

23. Habermas, J. 2001. *The Postnational Constellation: Political Essay*. Cambridge, MA: MIT Press.

24. Habermas, J. 2001a. "Constitutional Democracy: a Paradoxical Union of Contradictory Principles?" *Polit. Theory*. 29(6):766–781.

25. Habermas, J. 1997. "Popular Sovereignty as Procedure" in *Deliberative democracy: essays on reason and politics*. Cambridge: MIT Press: 33–46.

26. Hardin, R. 1999. "Deliberation: Methods, Not Theory" in Macedo S. (ed.). *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. New York: Oxford University Press: 103–122.

27. Hendriks, C. M. 2009. "Deliberative Governance in the Context of Power". *Policy and Society*. 28 (3): 173–184.

28. Hendriks, C. M. 2016. "Coupling Citizens and Elites in Deliberative Systems: The Role of Institutional Design". *European Journal of Political Research*. 55 (1): 43–60.

29. Hooghe, M. 1999. "The Rebuke of Thersites: Deliberative Democracy under Conditions of Inequality" *Acta Politica*. 4:287–301.

30. Lakatos, I. 1970. "History of Science and its Rational Reconstructions". PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association: 91–136. <https://www.jstor.org/stable/495757> (accessed April 11, 2022).

31. Jefferson, Th. 2013. *Thomas Jefferson on Democracy*. New York: Wildside Press.

32. Johansson, L. G. 2016. "Theories about the Development of Science" in *Philosophy of Science for Scientists*. Springer Undergraduate Texts in Philosophy. Springer: 103–121.

33. Lefor, K. 1989. *Democracy and Political Theory*. Minnesota: MIT Press, 1989.

34. Lenaghan, J. 1999. "Involving the Public in Rationing Decisions. The Experience of Citizens Juries" *Health Policy*. 49(1–2): 45–61.

35. Lovbrand, E., Pielke, R., Beck, S. 2011. *A Democracy Paradox in Studies of Science and Technology*. *Science, Technology and Human Values*. 36(4):474–496.

36. MacIntyre, A. 1999. *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues*. Chicago; La Salle: Open Court.

37. Miller, D. 1992. "Deliberative Democracy and Social Choice". *Political Studies*. 40 (1): 54–67.

38. Miller, D., Dryzek J. S., List C. 2003. "Social Choice Theory and Deliberative Democracy: A Reconciliation". *British Journal of Political Science*. 33(1): 1–23.

39. Misak, Ch. 2000. *Truth, Politics, Morality: Pragmatism and Deliberation*. London: Routledge.

40. Mouffe, Ch. 2000. "Politics and Passions: The Stakes of Democracy". *Ethical Perspectives*. 2/3: 146–150.

41. Nabatchi, T., Gastil, J., Weiksner, G. M., Leighninger, M. (eds.). 2012. *Democracy in Motion: Evaluating the Practice and Impact of Deliberative Civic Engagement*. Oxford: Oxford University Press.

42. Niemeyer, S. J. 2011. "The Emancipatory Effect of Deliberation: Empirical Lessons from Mini-Publics," *Politics & Society*. 39 (1): 103–140.

43. Owen, D., Smith, G. 2015 "Survey Article: Deliberation, Democracy, and the Systemic Turn". *The Journal of Political Philosophy*. 23(2): 213–234.

44. Parkinson, J., Mansbridge J. (eds.). 2012. *Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale*. Cambridge: Cambridge University Press.

45. Rippe, K.-P. 2001. "Ethikkommissionen in der Deliberativen Demokratie" in Kettner, M. (hrsg.). *Angewandte Ethik als Politikum*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp:140–164.

46. Sanders L. M. 1997. "Against Deliberation". *Political Theory*. 25(3):349.

47. Sass, J., Dryzek J. S. 2004. "Deliberative Cultures". *Political Theory*. 42(1):3–25.

48. Scudder M. F. 2021. "Deliberative Democracy, More than Deliberation". *Political Studies*. 2021. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/00323217211032624> (accessed April 15, 2022).